

УДК 351.77:351.86

Борщ В. В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та інновацій
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Borshch Viktoriia

*PhD in Economics,
Associate Professor of Department of Management and Innovations
Odessa National I.I. Mechnikov University*

СИСТЕМА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ЯК СТРУКТУРНИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті пропонується розглядати проблему розвитку національної системи охорони здоров'я як структурний елемент національної безпеки України. Із цього погляду досліджено поняття економічної, соціальної та демографічної безпеки. Проблема вітальної безпеки як ефективної системи розвитку національної галузі охорони здоров'я розглядається як ключовий сполучний елемент вищезазначених видів національної безпеки. Доведено, що система охорони здоров'я є основним чинником розвитку людського капіталу країни. Запропоновані показники, які характеризують рівень розвитку галузі охорони здоров'я, що структуровані за принципом соціальної, медичної та економічної ефективності галузі охорони здоров'я. Досліджено структуру основних загроз вітальній безпеці України, а саме чинники природного, екологічного та фінансово-господарського походження.

Ключові слова: система охорони здоров'я, національна безпека, економічна безпека, соціальна безпека, демографічна безпека, вітальна безпека, загрози вітальній безпеці України.

Вступ та постановка проблеми. Проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки як основи ефективного функціонування та розвитку процесів державного управління з початку XXI ст. науковці почали приділяти особливу увагу. Система національної без-

пеки – це складний багаторівневий комплекс, який формується на основі об'єктивних та суб'єктивних процесів під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Ця система являє собою сукупність державних інституцій та недержавних організацій, що функціонують із метою захисту

прав та свобод громадян України й основних цілей суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз.

У Законі України «Про національну безпеку» [1] національна безпека визначається як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» та спрямована на дотримання національних інтересів України, тобто «життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [1]. Отже, основною метою забезпечення національної безпеки України є дотримання національних інтересів, що спрямовані на прогресивний демократичний розвиток, сталий розвиток країни та забезпечення сприятливих умов для життя її громадян. Таким чином, Закон визначає, що для забезпечення національного інтересу є необхідність у забезпеченні економічної, соціальної, політичної безпеки, безпеки людини від загроз техногенного, природного та соціально-політичного характеру, проте ми маємо наголосити на тому, що проблема національної безпеки є набагато ширшою, оскільки на проблему економічної, соціальної безпеки та безпеки людини значно впливають рівень розвитку та ефективність функціонування національної системи охорони здоров'я.

Розвиток системи охорони здоров'я безпосередньо впливає на найважливіші показники життя. Таким чином, сфера охорони здоров'я має розглядатися як стратегічна з урахуванням державного економічного потенціалу та пріоритетів соціальної політики, що забезпечують сталий розвиток держави.

Проте проблема сучасного українського суспільства полягає у тому, що кризова ситуація у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення і, як результат, небезпечне погіршення фізичного та психічного стану здоров'я населення, поширення наркоманії, алкоголізму та соціальних хвороб не розглядаються як загрози національній безпеці, сталому розвитку українського суспільства в соціальній та гуманітарній сферах. Отже, постає необхідність розмежування економічної, соціальної та вітальної безпеки та потреба акцентувати увагу на останній для забезпечення якісного формування та розвитку людського капіталу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики безпеки та національної безпеки присвячено чимало наукових праць як закордонних, так і українських науковців із різних сфер діяльності. Серед українських науковців слід виділити праці вчених, які присвятили свої роботи комплексному аналізу питання національної безпеки, а саме: В. Батюка, О. Бодрука, Г. Волинка, О. Дергачова, О. Гончаренка, О. Данильяна, О. Дзьобаня, Є. Марчука, М. Мельника тощо.

Важливим елементом національної безпеки в контексті господарської діяльності є економічна безпека. Свої наукові доробки цій проблематиці присвятили такі українські вчені-економісти, як Л. Абалкін, І. Богданов, В. Богомолов, М. Єрмошенко, В. Кірюнов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мутріян, Е. Олейніков, В. Паньков, В. Пономарьов, В. Рубанов, В. Савін, В. Ткаченко, В. Шлемко та ін.

Проблемі соціальної безпеки, яка набула особливого значення в умовах соціально-політичної кризи в Україні, присвячено праці М. Волгіна, В. Гошовської, І. Гнибіденка, А. Колота, В. Куценка, Е. Лібанової, О. Новікової, Г. Ситника, В. Трошинського, В. Удовиченка та ін.

Проте, як ми бачимо, більшість згаданих дослідників приділяє особливу увагу національній, економічній, військовій або соціальній безпеці, не беручи до уваги проблему забезпечення вітальної безпеки держави.

Метою даної роботи є дослідження ролі та місця вітальної безпеки у структурі національної безпеки України.

Результати дослідження.

Вперше особливу увагу проблемі безпеки по відношенню до особистості почали приділяти лише наприкінці ХХ ст., коли у Програмі розвитку ООН (ПРООН, 1994 р.) із розвитку людського потенціалу [2] було виділено такі компоненти безпеки життєдіяльності людини, а саме:

- 1) економічна безпека (гарантований мінімальний дохід);
- 2) продовольча безпека (фізична й економічна доступність продуктів харчування);
- 3) безпека для здоров'я (профілактика захворювань);
- 4) екологічна безпека (доступність чистої питної води, незабрудненого повітря, система землекористування, що зберігає родючість ґрунту);
- 5) особиста безпека (свобода від фізичного насильства і погроз);
- 6) безпека меншин (збереження культурної своєрідності);
- 7) політична безпека (захист основних прав і свобод людини) [2].

Беручи до уваги той факт, що сучасне суспільство та наука розглядають населення країни як людський капітал, можемо стверджувати, що воно є ключовим елементом демографічної та соціальної безпеки країни. Виникає необхідність дати визначення категоріям «демографічна» та «соціальна» безпека країни. Ці види безпеки розглядаються у науковій літературі як елементи економічної безпеки країни, тобто забезпечення такого «стану, за якого гарантується захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток країни у цілому, достатній економічний та оборонний потенціал за найнесприятливіших варіантів розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [3, с. 21].

Згідно з Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [4]:

- демографічна безпека являє собою «стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України»;

- соціальна безпека являє собою «стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішого складника економічного потенціалу країни».

У контексті нашого дослідження цікавою є позиція українського науковця Л. Шевченко, який упровадив поняття безпеки людського розвитку як елемента економічної безпеки країни. Науковець стверджує, що основними елементами забезпечення безпеки людського розвитку є (1) демографічна, у т. ч. вітальна безпека; (2) освітня безпека; (3) безпека зайнятості, у т. ч. промислова (виробнича) безпека; (4) безпека у сфері матеріального добробуту [5, с. 139]. Отже, ми бачимо, що він розглядає елементи людського капіталу як концепцію безпеки людського розвитку, що має стратегічний рівень.

Наведені вище визначення підтверджують наше твердження, що головним складником і демографічної, і соці-

альної безпеки є населення держави, а його основним показником – якість системи охорони здоров'я. Можемо встановити такий зв'язок: система охорони здоров'я є одним із засадничих елементів економічної безпеки, що, своєю чергою, є елементом системи національної безпеки країни.

У зв'язку із забезпеченням надання якісної медичної допомоги та сталого розвитку системи охорони здоров'я постає проблема вітальної безпеки країни. Проблема вітальної безпеки лежить у площині створення безпечних умов для реалізації конституційного права громадян на охорону здоров'я. «Вітальна безпека суспільства і держави гарантується здатністю системи охорони здоров'я забезпечувати реалізацію права людини на життя і здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, усувати небезпеки, що загрожують життю та здоров'ю, стало функціонувати за будь-яких несприятливих умов, а також здатністю держави до захисту національних інтересів у сфері охорони здоров'я від можливих загроз» [5, с. 145].

Інший український науковець В. Пашков розглядає вітальну безпеку як елемент національної безпеки та наголошує, що проблема визначення, кваліфікації та господарсько-правової регламентації забезпечення вітальної безпеки як об'єкта правового господарського порядку може бути запорукою ефективного функціонування системи охорони здоров'я [6, с. 25]. Він стверджує, що чинниками забезпечення вітальної безпеки є:

- 1) гарантії надання медичної допомоги та якісного медичного обслуговування;
- 2) здійснення ефективної санітарно-профілактичної діяльності;
- 3) державна підтримка фармацевтичного сектору охорони здоров'я; державна підтримка науково-інноваційної діяльності у цій сфері;
- 4) дієвий контроль над імпортом лікарських засобів і виробів медичного призначення;
- 5) екологічний контроль, який пов'язаний зі створенням єдиного контролюючого органу;
- 6) створення відповідних господарсько-правових режимів щодо запровадження господарсько-правових стимулів та обмежень [7, с. 308].

Отже, з проблемою забезпечення вітальної безпеки пов'язані такі питання, як забезпечення медичної, соціальної та економічної ефективності діяльності установ охорони здоров'я; ефективної санітарно-профілактичної діяльності; фармацевтичної безпеки та безпеки лікарських засобів; епідеміологічний та екологічний контроль. Якість забезпечення перерахованих заходів має своє відображення у таких показниках:

1. Соціальна ефективність:

- ступінь відповідності лікувально-профілактичних заходів потребам суспільства у збільшенні тривалості життя;
- поліпшення стану здоров'я населення країни;
- зменшення рівня захворюваності за класами хвороб;
- зменшення рівня передчасної смертності тощо.

2. Медична ефективність:

- забезпеченість населення амбулаторно-поліклінічною допомогою;
- укомплектованість закладу охорони здоров'я медичним персоналом;
- результативність медичної допомоги та медичної послуги;
- ефективність використання ресурсів під час здійснення медичної допомоги та надання медичної послуги тощо.

3. Економічна ефективність:

- рівень економічних збитків у разі тимчасової втрати працездатності, що викликана захворюваністю чи травматизмом;
- сукупні витрати на попередження соціальних утрат суспільства, пов'язаних із захворюваністю, інвалідністю, передчасною смертністю;
- результати фармакоекономічного аналізу;
- результати фінансово-господарської діяльності установ охорони здоров'я тощо.

Аналіз структури основних показників, що відображають ефективність забезпечення вітальної безпеки держави, підтверджують наше основне твердження, що здоров'я людини як економічна категорія являє собою основний чинник розвитку людського капіталу держави. Втрата здоров'я призводить до економічних збитків людини, сім'ї, суспільства та держави у цілому, зумовлених:

- 1) збільшенням рівня смертності;
- 2) скороченням періоду активного трудового життя;
- 3) зниженням продуктивності праці, а отже, зниженням обсягу виробленої продукції, зокрема національного доходу в цілому;
- 4) зміною кон'юнктури на ринку праці;
- 5) витратами на лікування, профілактику та утримання хворих та інвалідів;
- 6) скороченням інвестицій на освіту та професійне вдосконалення;
- 7) відмовою від ведення науково-дослідної, інноваційної та підприємницької діяльності.

Отже, інвестиції у сферу охорони здоров'я, якщо розглядати з позиції розвитку людського капіталу, є такими ж необхідними, як і інвестиції в матеріальне виробництво, оскільки система охорони здоров'я забезпечує збереження, зміцнення і відновлення фізичного і духовного стану здоров'я населення, формує виробничий потенціал країни, бере активну участь у формуванні національного доходу (за рахунок заощадження та збільшення індивідуальних та громадських коштів).

Проте невід'ємною характеристикою аналізу поняття «безпека» є проблема загрози. Закон України «Про національну безпеку» трактує поняття загрози як «явище, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [1].

Визначаються такі загрози вітальній безпеці країни:

- недостатній рівень фінансової підтримки галузі охорони здоров'я та пов'язана із цим загроза втрати наукового, людського та інтелектуального капіталу країни загалом та сфери охорони здоров'я зокрема;
- занепад виробництва інноваційної продукції і пов'язана із цим загроза зростання залежності від імпорту медичних засобів, медичного обладнання та наукоємної продукції;
- зростання рівня тінізації у сфері охорони здоров'я та пов'язані із цим економічні та фінансові втрати від несплати податків, відсутності реінвестування у діяльність закладів охорони здоров'я та загроза існування проблем на фармацевтичному ринку, пов'язані зі збільшенням обігу фальсифікованих лікарських засобів тощо;
- низький рівень ефективності державного управління та регулювання у сфері охорони здоров'я [8].

Проте, на нашу думку, всі перераховані вище загрози пов'язані з відсутністю адекватного механізму державного управління та розвитку ринкового механізму гос-

подарування в галузі охорони здоров'я України, що, своєю чергою, призводять до деструктивних тенденцій у національній системі охорони здоров'я. Отже, криза, яка склалася в системі охорони здоров'я України, потребує нагального вирішення перерахованих завдань, що нами були визначені як загрози вітальній безпеці країни.

Загалом розрізняють таку структуру загроз вітальній безпеці країни:

1) природні загрози, пов'язані зі спадковістю, віковими та статевими характеристиками, способом життя тощо, які впливають на рівень захворюваності та смертності (чинники цієї групи становлять найбільшу частку впливу на стан здоров'я населення – приблизно 40%);

2) екологічні чинники, пов'язані із забрудненням навколишнього середовища техногенного та природного характеру (близько 20%);

3) чинники господарсько-фінансової діяльності, які характеризуються процесами управління, господарсько-фінансового регулювання, правового забезпечення діяльності системи охорони здоров'я (близько 20%).

Хоча, як ми бачимо, чинникам господарсько-фінансової діяльності відводиться лише 20% у структурі, проте в українських реаліях розвитку галузі охорони здоров'я, на нашу думку, вони відіграють найбільшу роль, що призводить до відсутності концепції вдосконалення управління

національною сферою охорони здоров'я саме в умовах ринкової економіки.

Висновки. Галузь охорони здоров'я є ключовим елементом соціальної сфери та представляє особливий інтерес для забезпечення економічної безпеки країни як визначальний чинник якості життя та людського капіталу. Держава має визнати науково обґрунтовану концепцію сталого розвитку національної сфери охорони здоров'я як пріоритетної, на рівні з розвитком економічної, політичної та воєнної потужності України. Йдеться про активізацію державного сприяння економічному динамічному розвитку всіх галузей суб'єктів галузі та створення сприятливого конкурентного середовища в галузі охорони здоров'я. Проте ключовим заходом щодо поліпшення якості національної системи охорони здоров'я є збільшення обсягів фінансування цієї сфери. Отже, стан системи охорони здоров'я можна поліпшити лише на основі комплексного підходу, у тому числі шляхом розв'язання екологічних, економічних, фінансових та політичних проблем, притаманних Україні.

Подальший розвиток досліджень із питання вітальної безпеки (як теоретичних, так і прикладних аспектів) буде сприяти ефективному функціонуванню галузі охорони здоров'я не тільки як одного зі складників економіки країни, а й дасть змогу побудувати дієву систему нейтралізації загроз здоров'ю населення України.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.02.2018 № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 15.01.2019).
2. Програма розвитку ООН, 1994. URL : <http://www.un.org/ru/ga/undp/docs.shtml> (дата звернення: 15.01.2019).
3. Данилишин Б., Куценко В. Соціальна безпека – підґрунтя сталого розвитку. *Вісник національної академії наук України*. 2010. № 1. С. 20–28.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-A&tag=MetodichniRekomendatsii> (дата звернення: 15.01.2019).
5. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування : монографія / за ред. Л.С. Шевченко. Харків : Право, 2009. 312 с.
6. Вороніна І.С. Фармацевтична безпека як складова економічної безпеки держави в умовах інноваційної моделі соціально-економічного розвитку. *Право та інноваційне суспільство*. 2016. № 2(7). С. 24–28.
7. Пашков В.М. Проблеми правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я (господарсько-правовий контекст) : монографія. Київ : МОПОН, 2009. 448 с.
8. Пашков В.М. Загрози у галузі охорони здоров'я. Господарсько-правова характеристика та класифікація. *Аптека.online.ua*. URL : <https://www.apтека.ua/article/34918> (дата звернення: 15.01.2019).

СИСТЕМА ЗДРАВООХРАНЕНИЯ КАК СТРУКТУРНЫЙ ЭЛЕМЕНТ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье предлагается рассматривать проблему развития национальной системы здравоохранения в качестве структурного элемента национальной безопасности Украины. С этой позиции автором исследованы понятия экономической, социальной и демографической безопасности. Проблема витальной безопасности как эффективной системы развития национальной отрасли здравоохранения рассматривается как ключевой связующий элемент вышеупомянутых видов национальной безопасности. Доказано, что система здравоохранения является основным фактором развития человеческого капитала страны. Предложены показатели, которые характеризуют уровень развития отрасли здравоохранения и структурированы по принципу социальной, медицинской и экономической эффективности. Исследована структура основных угроз витальной безопасности Украины, а именно факторы природного, экологического и финансово-хозяйственного происхождения.

Ключевые слова: система здравоохранения, национальная безопасность, экономическая безопасность, социальная безопасность, демографическая безопасность, витальная безопасность, угрозы витальной безопасности Украины.

HEALTHCARE SYSTEM AS A KEY ELEMENT OF THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Summary. Issues of ensuring international and national security as the basis for functioning and developing the processes of the effective public administration have come to the forefront in the beginning of the 21st century. Existing practice shows, that in regard to the ensuring the national and human security, man-made, natural and socio-political sources of a national security threats are viewed. But the issues of human security are much wider and should include the issues of functioning healthcare sector. This explained an urgency of the research. The goal of this paper is to identify the role and place of the vital security in the structure of the national security of Ukraine. This study combines economic, legal, and managerial analysis of the concept of vital security of Ukraine. In this study complex of the general scientific and special research methods were used to achieve the goal of the study. The method of historical and logical analysis of the literature was used. The structural analysis was used with purpose to research the main indicators of healthcare system's efficiency. Method of comparative analysis was used to study the structure of threats for vital security. Method of summarization was used to make a conclusion. Scientific works of national scientists in the sphere of vital security, national and international legal documents were used as the informational basis for the conducted research. It is proposed to view the problem of national healthcare system's development as the structural element of the national security. From this point of view, the concepts of economic, social and demographic security were studied. The issue of vital security as the efficient system of national healthcare system's development is viewed as a key binding element of above mentioned types of security. It is proved in the paper, that healthcare system is the main trigger of human capital's sustainable development. Also the main indicators, which characterize the level of healthcare system's development, are proposed by the author. Author distinguishes three main groups of these indicators, including indicators of social, medical and economic efficiency of healthcare sector. The structure of the threats for the vital security of Ukraine is researched, among which we can highlight such as natural, ecological, economic and financial ones.

Key words: healthcare system, national security, economic security, social security, demographic security, vital security, threats for vital security of Ukraine.